

р. 21 Д м. „ . . . тоді . . . “.
 „ 40 Дом. „ . . . вижидає“
 „ 43 Дом. „І не кличте . . . “.

р. 54 Дом. „Й сам не знає . . . “.
 „ 75 Дом. „ . . . Стережіться“,

Р. 84 Дом. Замість: „ . . . яру“—стоїть російсь а форма „яра“. Поправка зроблена очевидно до рими „кара“ (р. 82).

Подав Михайло Новицький.

ПЕРЛЮСТРОВАНІЙ ЛИСТ П. КУЛИША ДО С. Т. АКСАКОВА.

В архіві Пушкінського Дому при Російській Академії Наук переходить такий урядовий витяг з „перлюстрованого“ листу П. Ол. Кулиша:

28 октября 58.
 Изъ С.-П-га.
 Кулишъ въ Москву
 Серг. Тим. Аксакову.
 О Малорусскомъ
 сепаратизмѣ.

„Слова мои кажутся иногда рѣзкимъ крикомъ потому, что имъ не предшествовали свободныя объясненія съ читающимъ обществомъ; что свободы слова мы, Малороссіяне, лишены болѣе, нежели какая либо народность въ Русской Имперіи; мы поемъ свою пѣсню на землѣ; чуждей. Для насъ не наступила еще терпимость мнѣнія, которою пользуетесь вы — Великороссіяне. Мы имѣемъ противъ себя не одно Правительство, но и ваше общественное мнѣніе. Мы имѣемъ противъ себя даже собственныхъ земляковъ — недоумковъ. Насъ горсточка, хранящихъ вѣру въ свою будущность, которая, по нашему глубокому убѣжденію, не можетъ быть одинакова съ будущностію Великорусскаго народа. Между нами и вами лежитъ такая же бездна, какъ между драмой и эпосомъ: и то и другое великія созданія божественнаго генія,—но странно желать, чтобы они слились въ одинъ родъ! А ваше общество этого желаетъ и въ это вѣруетъ слѣпо. Ваше общество думаетъ, что для насъ клиномъ сошлась земля въ Московскомъ Царствѣ, что мы созданы для Московскаго Царства“.

Подаю його як цікавий виклад Кулішевої ідеології, і zarazом—як пам'ятку „добрих старих часів“.

А. Лященко.

З КУЛІШЕВОГО АРХІВУ.

До Академії Наук передано частину Кулішевого архіву, що дає чимало цікавого матеріалу для дослідника історії української літератури, зокрема Кулішевої творчості. Цей архів од Олександри Михайлівни, дружини Кулішевої (Ганна Барвінок), перейшов до І. М. Каманіна, як матеріал до великого видання Кулішевих творів під редакцією Каманіна. У цю величезну збірку (передбачалося випустити 20 томів, але вийшло тільки п'ять, перший — 1908) мали ввійти, як каже редакція в оповістці, „стихотворенія Кулиша П. А., его стихотворные переводы изъ Библии, драмы, романы, повѣсти, сочиненія историческія, историко-литературныя, этнографическія, педагогическія, полемическія и публицистическія, наконецъ, письма П. А. Кулиша къ разнымъ лицамъ и его біографія“. Тому в цьому архіві зібрано, крім різноманітних родинних матеріалів, важливих і другорядних, ще й копії видрукованих уже праць Кулішевих — історичних, поетичних (вірші, поеми), листів (до В. В. Тарновського, Д. Каманецького та инш.). Чимало листів до Кулиша, але найбільше — до О. М. Кулішевої з приводу видання творів і памяток про чоловіка (від відомого

біографа Кулішевого Шенрока), з приводу смерті Куліша й вшанування його імені (від М. В. Лисенка, І. Шрага, Є. Тимченка, М. Павлика, П. Стебницького, С. Єфремова, М. Чернявського та баг. инш.). Де-що цінне з архіву вже загинуло (оригінал Щоденника Кулішевого, напр.), і тут, серед численного мотлоху, доводиться „виужувати“ цікавіше. Коли, після смерті І. М. Каманіна, архів перейшов до В. У. А. Н., цю роботу виконувати легше, але ж на черзі дня — детальний опис архіву, що тільки й може відкрити шлях дослідникам.

Подаємо де-які цікавіші фрагменти, поки-що цілком випадкові.

Вірші П. Г. Власенкової.

Невеличкий зшиточок віршів має 9 подвійних сторінок. Згори написано: „Стихотворенія Параскевіи Григорієвны Власенко, урожденной Средбольской“. Оливцем, Кулішевою рукою, додано: „Ся покойна вже дама не ладила с покойним уже чоловіком своїм. Виховано її на Московщині, так що подивившись на Москаля Чарівника, дивовалась: „чого не видали вони в тому театрі. Говорять так усі, як мужики“. От же як довелося нарекати віршами на чоловіка, дак нарекала не московщиною. Тим я й списав її нареканья“. Тут маємо два вірші, обидва на початку мають означення: „Безъ заглавія“. Копію зроблено 1888 р., але написано їх значно раніше: перший—1842 р. в с. Мартиновці, другий—1865 р. в Борзні. Життя цієї Власенкової найкраще виявляється в її двох творах — нещасне, загублене життя з чоловіком, що ненавидить і не поважає жінки. Літературну школу не важко зазначити: це школа відомого борзенського поета-невдахи Віктора Забіли, що в своїх віршах з сильною народньо-поетичною основою відбивав власні конкретні, біографічні переживання¹⁾. Це типові зразки тієї обивательської, міщанської поезії, що дуже поширилася по Україні в 30—40 рр., яку (поезію) так гостро висміяв Шевченко в особі Аркадія Родзянка або Афанасьева-Чужбинського (у „Щоденникові“, вид. Яковенка, с. 178 і 190). Переважно лірична, навіть сентиментально-лірична, ця родинна поезія ширилася серед українського дрібно-маєткового панства. Не маючи жадної суспільної ідеології (ми не говоримо про класову свідомість, притаманну в певній мірі всім тоді представникам цієї соціальної верстви) і ширших культурних інтересів і змагань, ця маса дрібно-маєткової обивательщини могла тільки співати про власне, дрібненьке горе, про власний побут, про власні надії. У цьому песимізмі й скигліні вчувається безнадійність класи, що швидким економічним розвитком була засуджена на загибель (60-ті роки й дальший розвиток капіталістичних відносин). Народньо-поетичний стиль тільки формально наближає цю поезію (чи й можна назвати її поезією) до народніх інтересів, але мотивами й загальним настроєм це віршетворство є типовим продуктом певної класи, отого дрібно-маєткового панства.

Фонетичні особливості мови зберігаю, правопис даю сучасний.

Сині хмари наступають,
Мабуть дощик буде,
І мій милий невеселий,
Все, як голуб, гуде.
Уже дощ і накрапає,
Хмари так і нависли;
Скажи, скажи, мій миленький,
Що в тебе на мислі.

Чи ти мене вірно любиш,
Чи другу кохаєш,
Що зо мною ти все мовчиш,
Других привітаєш.

Ти все смутний і все кажеш:
„Лучче-б не жениться“.
Під инший час ти на мене
Не хочеш дивиться.

¹⁾ Див. статтю В. Мирвця — „Життя і твори Віктора Забіли“. „Кіев. стар“, 1906. кн. 5 — 6.

Чим я тобі, мій миленький,
Да не по любові?
Хиба за тим, що я бідна,
І не чорні брови?

Може б з чорними бровами
Менш тебе кохала,
Може б бувши богатшя
Дуже мудровала.

Я не зовсім таки й бідна:
Єсть пчілки і польце;
Хоть не чорні брови маю,
Да не з гірших литцем.

Бачця і к ділу я способна
І чепурно хожу,
Зовсім, кажуть, я моторна,
Да тобі не вгожу.

І діточок дуже люблю,
А тебе ще більше,
Усе, кажуть, добре роблю,
А мені все гірше.

Не горюй же, мій миленький,
Не вдавайся в тугу;
Було шукать під натуру,
Було брати другу.

Не хотіла б я такого
Тобі говорити;
Як здумаю быть не твоей,
Не хотіла б жити.

Я і рада б твою тугу,
Милий, розважати,
Да не знаю, з якої річчю
До тебе пристати.

Стану казать, що щаслива,
Живши за тобою,
Ти потупиш очі в землю,
Кивнеш головою.

Стану казать: „Молись богу,
То все добре буде“,
А ти кажеш: „Не бог нас звів,
Звели злії люде“.

Дуже тяжко, дуже важко
Мені в світі жити;
Часто слізьми оболлюся,
Як гляну на діти.

Може тобі од нелюбой
І діти не милі;
Буду тужить я про сее
До самой могили.

У другому, досить довгому віршеві (ми його не друкуємо, шкодуючи місця) авторка в щирому тоні переказує своє життя з чоловіком-невдахою.

До всього він кидається,
Все пильнує зробити,
Да нічому ладу нема,
І все діло стоїть.

Зруйнована економічно в нових умовах життя (її оселя двічі горіла), авторка не має ладу і в родині своїй, хоч і задоволена своїми дітками.

Одно мені тільки горе —
Нігде з сімей дітсья,
Що дожили до старости —
Нігде прихилиться.
Не год пройшов, не два прошли,
А прошли десятки;
Тягаємся ми по світу,
Не збудуєм хатки.

Так закінчується це наївне, хоч і не позбавлене певного ліризму, оповідання автора про своє страждене життя. Нам не пощастило роздобути інших відомостей про П. Власенкову, але її дві спроби ще більше розтулюють завісу над тим, яке поширення мала українська поезія до Шевченкової доби й хто був її представником, її, можна сказати, творцем.

Блідий, обивательський образ Власенкової додає зайву рису до постати цього дрібно-маєткового дворянина, що з 20-х до половини 40-х років панував в українській літературі. Тільки цим і можуть бути інтересні наведені „вправи“.

Лист П. Куліша до Марка Вовчка.

Цього листа написав Куліш 15 березня 1860 р. в Петербурзі. В уривках він уже відомий в нашій науці (див. В. Шенрок—П. А. Кулиш, біографіч. очерк, „К. Ст.“, 1901, 7—8, с. 48, хоч тут помилково рік листа представлено 1862 замість 1860, як це видно з нашої копії й змісту самого листа; В. Доманицький—„М. О. Маркович—авторка „Народніх оповідань“, Літ.-Н. Вістник, 1908, I, стор. 71), але ми подаємо його цілком, зважаючи на загальну цікавість листа і незнайомство звичайного читача з зазначеними спеціальними виданнями. Листа друкуємо з копії, зробленої рукою В. Шенрока.

„Жаль, что Вы, Марья Александровна, не рѣшаетесь дать свой портретъ для такого святого дѣла. Переизданіе Вашихъ *оповиданій*, изъ выручки за которыя Вы опредѣляете половину на изданіе общедоступныхъ книгъ, я нахожу покаместъ неудобнымъ: надо что-нибудь прибавить, а что у насъ есть, кромѣ напечатанныхъ въ Хатѣ *Чаръ*? Впрочемъ, если Вы желаете видѣть второе изданіе, напишите—и оно явится.

Журналъ Василю Михайловичу разрѣшенъ; но Василій Михайловичъ хочетъ издавать его въ духѣ примиренія съ панами, и объявилъ, что хотя цензура и пропустила въ Хатѣ начало моей драмы *Колій*, но онъ ее въ журналѣ не напечаталъ бы, и проч. въ этомъ родѣ. Онъ присвоиваетъ себѣ право второй цензуры, хочетъ ублажить пановъ и полюбитися имъ своимъ журналомъ, тогда какъ панское негодованіе противъ *Коліівъ* я считаю заслугою украинской литературы, по преимуществу демократической. Едва ли я дамъ ему хоть что-нибудь въ журналъ, потому что онъ хочетъ кормить читателей похлебкою неопредѣленного вкуса и, помѣстивъ Ваши рассказы, ради ихъ извѣстности, вѣроятно будетъ у Кочубеевъ говѣть, у Галагана исповѣдываться, а у Тарновскаго причащаться въ отпущеніе грѣха своего. Какъ бы то ни было, но я бы желалъ продолжать свое дѣло въ строгомъ литературномъ смыслѣ, и печатать *Леваду* немедленно. Съ нетерпѣніемъ ожидаю Вашей пьесы. Только за нею и остановка. Лишь только украинская словесность измѣнитъ свой величавый тонъ неуклонной правды, свидѣтельствуемой даже ея молчаніемъ,—ей угрожаетъ пошлое многословіе и безхарактерность. Василій Михайловичъ разставилъ свои изнѣженные руки, чтобы поняньчить ее по пакски хоть одинъ годикъ и привить ей манеру говорить ни то, ни се, господствующую въ такъ называемомъ высшемъ кругу и усвоенную имъ самимъ по сочувствію. Я даю себѣ слово стоять на стражѣ простонародной прямоты и выразительности слова. Вотъ почему я издаю сборники, а между тѣмъ жду возможности основать противоположного недоляшества направления. Но довольно. Я позабылъ, что мнѣ слѣдовало подражать въ краткости Вашему письму“.

П. Кулишъ.

Цей лист адресовано до М. О. Марковички, з якою у Куліша були складні й цікаві взаємовідносини, ще й досі не виявлені цілком (зберіглися листи М. О. до Куліша, що ці відносини остаточно виявляють). З 1860 р. маємо два листи Кулішевих до М. О., писаних під час охолодження цих відносин (див. цитовану статтю В. Доманицького). Портрета прохає Куліш надіслати для „Галереї портретовъ украинскихъ писателей“, що мав тоді видавати й дійсно видав Д. Каменецький.

„Василій Михайлович“ — то Білозерський (1823—1899), редактор журналу „Основа“. Куліш тут виявляє свій погляд, в занадто різкій, правда, формі, на офіційного керівника першого журналу, присвяченого українознавству в широкому розумінні цього слова. Куліш правдиво виявляє ту соціальну верству, що стояла на чолі журналу: це група дрібномаєткового панства, що вічно вагалася між великопанською аристократією й народними трудовими елементами; вузько розуміючи українське відродження, ця група не сполучала його з тією демократичною й революційною ідеологією, яку підніс Шевченко. Ось чому „Основа“ не мала певного соціально-політичного світогляду, або, в кращому разі, вагалася від антидемократичних, буржуазно-феодальних поглядів до прогресивних, притаманних культурному народництву (стаття Ів. Стешенка — „Українські шестидесятники“ в „Записках Укр. Наукового Товариства“, т. II). Про історію „Основи“ вже де-що подавалося в „Кіев. Старині“ (1899 р., кн. III і V; 1901, кн. VII—VIII; лист Кулішів до С. Носа, з 22 березня 1862 р., „К. Ст.“, 1899, IV і т. д.), але ніде не зазначалося соціальну позицію „Основи“, як причину її дочасної смерті й малого впливу на молодь. Лист Куліша кидає нове світло на цей бік справи. Цікавий лист і для самого автора, що належав, власне, до тієї-ж соціальної групи, але підпадав инколи впливам демократичної, „разночинної“, шевченківської інтелігенції: у цьому конфлікті між соціальним еством Куліша й новими вимогами життя, що виразно демократизувалося в зв'язку з перемогою в Росії промислового капіталізму, власне й полягає душевна його трагедія.

Кочубеї, Галаган (Григорій Павлович, 1819—1888), Тарновський (Василь Васильович, треба думати, Тарновський син, з яким листувався в дуже приятельських тонах Куліш — „Кіев. Ст.“, 1899, I) — відомі тоді представники великопанської, аграрної аристократії, що цікавилися українською етнографією, літературою, але, певна річ, додержувалися певної соціальної позиції, про це й говорить Куліш.

Лист П. Куліша до Омеляна Огоновського.

Як відомо (див. Шенрок — „П. А. Куліш“, „Кіев. Стар.“, 1901, X, с. 28—29 і д.), Куліш листувався з відомим галицьким ученим Омеляном Огоновським, автором малонаукової „Історії літератури рускої“. Цей лист, очевидно, надіслано в відповідь Огоновському, який прохав Куліша подати біографічні матеріали для своєї „Історії“. Дійсно, в „Історії“ Огоновського (части III, I, 1891) немає відомостей, взятих безпосередньо від автора. Листа друкуємо з копії, доконаний рукою Шенроковою. Як вона попала між Кулішеві папери — невідомо.

„Високоповажний Пане Доктор!

Загадуєте Ви мені — не Вам кажучи — найтруднішу працю над усі праці мої: велите бо чоловікові писати про себе самого. Та ж і св. Августин і грішний Жан Жак не задовольнили людей розумних; я-ж, недостойний спомину поруч із ними, ба й себе самого не задовольнив-би. Нехай пишуть про мене люде, як розуміють. Хоч у чому й схиблять, байдуже мені, як не чутиму, та й слухатиму, коли-б довелось, байдужно.

Все-ж бо таки любо мені було довідатись із Вашого шановного листу, що там у Галичині, в нашій любій Ладимерії, дбають про стародавній руський елемент. Киянин Петров у своїй історії малоруської словесности писав про мене аж надто широко: молотив, не згонивши і не виявши. З тієї купи, що назгортав тімаха, може й Ви, Високоповажний

Добродію, собі що небудь, провіявши, візьмете. Петров знає мабуть чи не всі мої псевдоніми: бо знався з таким чоловічком, що проживав у мене в Петербурсі за підпасича. По пам'яті-ж нічого не пригадаю, а писання мого мало зосталось і в Ганни Барвінок, alias Нечуй-Вітер.

Щоб уволити Вашу волю задля самої гречности, сповіщаю Вас, що тепер Москва печатає три томи моєї книги: „Отпаденіє Малороссіи отъ Польши“. Се-ж і є біографія: бо „не пишеться—не живеться“, мовляв той Гоголь. Знайти (?) тільки, що вона замість *потентати* печатає *патенти*, замість *юродовий* (?) печатає *нерадивий*; инде промине слово, друге й третє, що і письмак у голову зайде догадуючись, а инде приткне „се“ або-що ні к селу, ні к городу. Сказано: „для хахловъ и такой богъ брядъ“—вічна пам'ять Грицькові Квітці.

Задовольняючи Вашу біографічну цікавість, мушу сповістити Вас, що в мене готові до друку ось які Шекспірови твори: „Король Лир“, „Кориолян“, „Приборкана гоструха“, „Ромео і Джульєта“, „Юлій Цезар“, „Багацько галасу з-нечев'я“, „Макбет“, „Антоній і Клеопатра“, „Міра за міру“, „Гамлет“. Я, бачте, придержуюсь хронології, і попереду історичної драми іде в мене трагедія, а позаду комедія. Так довів-би переклад Шекспіра й до кінця, коли-б ніщо не перебивало. Із наших драм історичних, *saufé des miéux*, (?) маю готові „Цар Наливай“ і „Петро Сагайдачний“. Та ще маю поему „Маруся Богуславка“, другу „Уляна Ключниця“, третю „Сторчак і Сторчачиха“, та буде лірики з томок, під назвою „Дзвін“, а то недавно оце, помивши руки після кривавої Хмельнищини, переспівав по нашому Байронового „Чайльда Гарольда“ та де-що з Гейне. От Вам і вся біографія поки-що. Занедбав би я все инше задля історії, та на хуторі можна писати хіба так, як написав я „Отпаденіє“, а вирвавшись на волю, заходжусь коло другого, ширшого видання „Історії возсоединенія Руси“. І той підмальовок (?) готовий на папері і в голові. Тільки допадусь до бібліотек, так і поведу знов мову про возсоединеніє, аж поки доведу аж до нашого часу, бо ми й досі не возсоединились, та не хутко й возсоединимось.

Ганна Барвінок дякує Вам за вподобу, та вже вона свою автобіографію послала до Вашої землячки, Наталі Кобринської. Ся пані високо стоїть у нас у повазі.

При сій нагоді дозвольте спитати в Вас, чи не зосталось уві Львові хоч руїни православної, не уніятської і не-вірменської церкви? Коли зісталась, то як і яка вона є? Може маєте книжечку про сю річ, то пошліте під бандерою, спасибі Вам, у Борзну, на моє ім'я. Сим робом доходили до нас книжечки Пані Кобринської, вкладкою в середину, наче коректура. Та, мабуть, цензурі таки й байдуже про хуторі. А хоч и повернуть на Киев, то свята річ і звідтіля до мене прийде. Верну з подякою.

Щиро прихильний до Вас

П. Куліш.

1889, квітня 15.

Хутір Ганнина Пустинь
під Борзною.

Подав Ол. Дорошкевич.

УКРАЇНСЬКІ МОТИВИ У О. Н. ОСТРОВСКОГО.

У збірнику, виданому „Пушкинским домом“ з нагоди 100-річного ювілею Островського, по-між іншими матеріалами спиняє на собі увагу чернетка „Записок Замоскворецкого жителя“—єдиного власне оповідання, що написав славетній російський драматург.

Цей текст—низка послідовних обробок одного сюжету—дає цікаві факти до характеристики літературних дебютів письменника. Перш за